

Vissen in het IJsselmeer

De huidige voedselarme natuur verdraagt geen visserij van enige betekenis meer. Daarom zou de overheid haar Natura 2000-verplichtingen serieus moeten nemen en de professionele visserij moeten beëindigen met een nette schadeloosstelling aan de vissers, stelt Barbara van Beijma, bestuurslid van de IJsselmeervereniging. Zij schetst de opkomst en ondergang van de visserij in het IJsselmeer en geeft aan waarom zij vindt dat de beroepsvisserij in dit gebied verleden tijd moet worden.

Palingen in de fuik.

Barbara
van Beijma

De Zuiderzee is in de loop van de Middeleeuwen ontstaan uit het zoete binnenmeer dat bekendstaat als het Almere. Door verschillende stormvloedbraken werd de verbinding tussen West-Friesland en Friesland door en zeker na het ontstaan van het Marsdiep kwam er steeds meer zeewater in het meer, dat daarmee een echte binnenzee werd. De invloed van eb en vloed was niet zo erg groot. In de Zuiderzee waren dan ook geen droogvallende platen, zoals in de Waddenzee.

De Zuiderzee viel uiteen in twee delen: het 8 à 9 meter diepe Friese Bekken in het noorden, met een stevige bodem die bestond uit zand in het oosten en klei in het westen, en in het zuiden de ondiepere Kom ten zuiden van de trechtersvormige opening tussen Enkhuizen en Stavoren. Deze kom was maar 2 tot 4 meter diep en had een vlakke, modderige bodem.

Het water werd hier geleidelijk steeds zouter, waardoor zoetwatervis zich verplaatste naar de Friese en Overijsselse kust, waar de invloed van het water uit de IJssel veel groter was. In de Zuiderzee was een rijke brakwaterflora en -fauna aanwezig, zodat de hoeveelheid vis overvloedig was. Aan het eind van de Middeleeuwen werd er gevestigd op zalm en steur, die op weg waren naar de rivieren. Die werden echter steeds schaarser.

Daarna werd er veel gevestigd op kleinere vissen, zoals spiering. In het zoutere deel van de Zuiderzee kwam steeds meer haring en ansjovis. Na de slag op de Zuiderzee (1573) werd de haringvloot van Enkhuizen zelfs de grootste van Holland.

Bloeiperiode Zuiderzeevisserij

In de negentiende eeuw werd de visserij steeds belangrijker. Een aantal steden en dorpen specialiseerden zich helemaal op visserij. Met name in Volendam, Marken, Huizen, Bunschoten-Spakenburg, Harderwijk, Urk en Vollenhove werd er steeds meer gevestigd. Overigens ging een deel van deze vloot ook naar de Noordzee.

Ieder dorp had zijn eigen visserscultuur met een eigen type schip en eigen manier van vissen, met staand of gaand want. Tot staand want behoren allerlei vaststaande haring-, ansjovis-, spiering- en botnetten en natuurlijk fuiken die vlak onder de kust staan. Tot het gaand want behoren diverse kuilvisserijen en sleepnetten. Een kuil is een trechtersvormig net dat achter een vissersschip gesleept werd. Ook viste een botter vaak met een dwarskuil aan de zijkant. Een speciale vorm van kuilvisserij was het vissen met een span botters, die samen een 'grote "wonderkuil" sleepten. Hiermee

konden grote hoeveelheden haring in één keer binnengehaald worden. Het gebruik van de wonderkuil is altijd erg omstreden geweest. Vooral Markervissers protesteerden er tegen dat de Volendammers met hun grote kwakken de zee leeg visten. Dat leidde tot een tijdelijk verbod, maar tot de afsluiting van de Zuiderzee bleef de wonderkuil in gebruik, hoewel er inderdaad steeds minder haring kwam.

Rond 1885 was de visserij op de Zuiderzee op haar hoogtepunt. Ongeveer 1600 vissersboten vingen in de loop van een jaar verschillende soorten vis. Van haring in de winter tot aal van het voorjaar tot oktober, bot en garnaal in de zomer en schar in het najaar. Dan arriveerde eerst de spiering en later de haring weer. In sommige jaren trokken ook grote scholen ansjovis binnen, maar niet elk jaar. Zuiderzeeharing was niet geschikt om te kaken, maar wel om te roken. Ansjovis werd ingezouten en na verloop van een aantal jaren rijping als delicatessen verkocht. Ook aal werd vaak gerookt en geëxporteerd. Er ontstond daardoor een bloeiende visverwerkingsindustrie in plaatsen als Volendam, Harderwijk en Monnickendam.

Tot begin vorige eeuw was de Zuiderzeevisserij een belangrijke bron van inkomsten, maar tussen 1902 en 1912 zakte de vangst enorm in. Er werd toen voor het eerst een vissersbond opgericht, die onder meer lobbyde voor het verbieden van de kuilvisserij, die als belangrijkste oorzaak van de achteruitgang van het visbestand werd gezien.

Afsluitdijk

Na de aanleg van het Noordzeekanaal verplaatsten veel botters hun werkgebied naar de Noordzee vanuit de nieuwe vissershaven. Daar bleek al snel dat zij de concurrentie van moderne gemotoriseerde vissersvloten uit de Noordzeehavens niet aankonden. Vanwege de steeds serieuzere plannen voor afsluiting van de Zuiderzee wer-

den de meeste Zuiderzeevissers ervan weerhouden hun schepen ook te vernieuwen en rond 1920 was het eigenlijk al zo goed als afgelopen met de Zuiderzeevisserij. Een groot deel van de overgebleven vissers werd na de aanleg van de afsluitdijk in 1932 door de overheid uitgekocht. Vooral de vissers uit Urk legden zich helemaal toe op Noordzeevisserij. Een klein aantal vissers uit plaatsen als Enkhuizen, Volendam, Harderwijk, Spakenburg en Elburg visten door. Op Marken was al gauw geen visser over. De oude botters werden vervangen door een klein model stalen kotters. De laatste botter stopte in 1966 met vissen. Gelukkig is een aantal oude vissersschepen met veel liefde kundig gerestaureerd, zodat je in de verschillende havenplaatsen nog regelmatig het schouwspel kunt beleven van een haven vol houten zeilschepen.

Door de overheid werden nieuwe vissoorten uitgezet om het verdwijnen van de zoutwatersoorten te compenseren. Snoekbaars deed het verrassend goed, maar andere soorten, zoals forel, sloegen niet aan. De palingstand verbeterde door de verzoeting van het water. Als enige oude Zuiderzeesoort bleef de spiering over, al had die er last van dat de Afsluitdijk vrije trekbewegingen blokkeerde.

De overgebleven vissers aan de Oost- en Zuidwal visten door zolang het nog kon. Die van Vollenhove en Blokzijl stopten na de aanleg van de Noordoostpolder en in de jaren vijftig en zestig, toen de rest van Flevoland droogviel, stopten ook de vissers van Elburg, Harderwijk en Spakenburg. Tot 1970 visten de overgebleven IJsselmeervissers vooral met het kuilnet op paling. Dat werd toen verboden, en alleen visserij met vaste fuiken, kisten en staande netten bleef over. Momenteel zijn er nog zo'n 75 vissers over.

Visstand

Helaas ging het met de vis ook niet goed. Na een aantal goede jaren, vooral in de jaren vijftig, is het visbestand tegenwoordig nog maar een fractie van wat het ooit was. De meningen over wat daar precies de oorzaak van is, verschillen nogal. De waterkwaliteit is nu veel beter dan in de jaren vijftig. Met name de hoeveelheid fosfaat en nitraat is veel lager dan in de tijd dat rioolwater nog ongezuiverd geloosd werd. Doordat die stoffen als meststof werken, bleef de productie van algen en waterdieren de eerste decennia na de afsluiting op peil, ondanks de inpoldering van de vruchtbaarste bodem van de Zuiderzee. Maar nu het voedselaanbod geringer wordt en weer op een natuurlijker peil komt, blijkt het ecosysteem toch niet in evenwicht. Desondanks ontwikkelden het IJsselmeer en het overgebleven deel van het Markermeer zich tot een bijzonder natuurgebied. Zozeer dat beide gebieden op

IJsselmeervisserij.

*Links:
Snoekbaars
steeds kleiner en
steeds minder.*

*Rechts:
Brasemstand
ingestort.*

grond van de rijkdom aan vogels aangewezen werden als Natura 2000-gebied. Sindsdien is het streven van de overheid erop gericht deze natuurkwaliteit niet alleen te bewaren, maar ook te verbeteren. Doordat de hoeveelheid voedsel zo sterk achteruit is gegaan, nam ook het aantal overwinterende vogels sterk af en wordt het met name voor visetende vogels steeds moeilijker om hun jongen groot te krijgen. Daarom hebben Vogelbescherming en Het Blauwe Hart in 2012 bezwaar gemaakt tegen de verleende vergunningen voor de spieringvisserij. Die vergunning is door de Raad van State geschorst.

Al eerder bleek dat de paling in heel Europa een bedreigde diersoort was geworden. De intrek van glasaal uit zee naar het zoete water is nog maar een fractie van wat die in de jaren zeventig was. Daarom is er een Europese aalverordening gekomen die moet zorgen voor een reductie van het aantal aalen dat voor consumptie gevangen wordt en vooral van jonge glasalen die massaal gevangen werden voordat ze de kans kregen het zoete water binnen te trekken. Bovendien is er in Nederland afgesproken dat vissers gevangen volwassen schieralen uitzetten in zee, zodat ze naar hun paaigronden in de Sargassozee kunnen zwemmen. Helaas is dit nog geen groot succes. De palingstand is onverminderd slecht. Er zijn wel kleine successen. Een daarvan is de visrivier in de Afsluitdijk, die de natuurlijke trek van glasaal en volwassen aal zal verbeteren. Ook is voortplanting in vangenschap kort geleden voor het eerst gelukt, zodat misschien in de toekomst de opkweek van aal mogelijk wordt zonder eerst glasalen voor dat doel te vangen.

Transitie IJsselmeervisserij

Nadat in 2012 de vergunning voor spieringvisserij in het IJsselmeer geschorst was, zijn overheden, beroepsvisserij, sportvisserij en belanghebbende partijen aan tafel gaan zitten met als doel afspraken te maken om de visserij in het IJsselmeer duurzaam te maken. Voorheen regelde de visserijwet de vergunningverlening aan individuele vissers, maar nu was duidelijk dat

meer gezamenlijke inspanning nodig was om de doelen van Natura 2000 en de Kaderrichtlijn Water te halen. De partijen die hierover onderhandelden, waaronder Het Blauwe Hart en Vogelbescherming, hebben in 2014 een Masterplan Toekomst IJsselmeer gemaakt, waarin maatregelen voorgesteld worden om de jarenlange trend van afnemende visbestanden te stoppen. Duidelijk is dat de vangst van schubvis drastisch omhoog moet. Om herstel van de vispopulatie mogelijk te maken zou de visserij zeker drie jaar volledig gestopt moeten worden om de aanwezige vis de kans te geven uit te groeien en zich voort te planten. Als dit lukt, zou er op bescheiden schaal weer gevestigd kunnen worden. Een alternatief voor een volledig moratorium is een beperking van de visserijinspanning tot 10 procent. Uiteindelijk was het verzet van de visserijsector tegen een moratorium zo groot dat de staatssecretaris dit niet aandurfde. In 2014 is in overleg met alle partijen gekozen voor een reductie van 85 procent op de schubvisvangst, voor een verbetering van de controle en voor een financiële vergoeding via een transitiefonds, beheerd door de stichting Transitie IJsselmeervisserij. Die stichting heeft als doel het (schub)visbestand te herstellen en te verbeteren. Daarbij wil zij werken aan een economisch rendabele visserij met een vangstcapaciteit die past bij de draagkracht van het natuurlijke systeem in het IJsselmeer. In deze stichting zijn alle partijen vertegenwoordigd die betrokken waren bij de onderhandelingen over het Masterplan. In 2015 liet de wetenschappelijke monitoring van onderzoeksinstituut Imares een voorzichtige verbetering van de bestanden van de vier betrokken schubvissoorten zien. Dat zijn snoekbaars, baars, blankvoorn en brasem. De verwachting was dat een voorzichtige beweging naar herstel zou worden voortgezet als de maatregelen van 2014 zouden worden gecontinueerd. Een groot probleem bleek dat de nalevingsbereidheid bij de vissers kennelijk onvoldoende is. Regelmatig zijn enorme hoeveelheden illegale netten in beslag genomen en ook klokkenluiders melden veel overtredingen.

Links:
Exoot Chinese
wolhandkrab.

Rechts:
IJsselmeervisserij.

Duurzame visserij

Dit voorjaar heeft Imares op verzoek van de staatssecretaris weer vangstadadviezen gegeven voor de betrokken soorten (zie het interview met Nicola Tien in deze IJsselmeerberichten). Het beeld is verslechterd ten opzichte van vorig jaar. Het brasembestand lijkt zelfs te zijn ingestort. In plaats van een afname van vangsten van snoekbaars en baars is er een sterke toename van de aanvoer van deze soorten geconstateerd. De reductie van het aantal vergunde netten lijkt dus niet te helpen. Op grond van het gebruikte wetenschappelijk model adviseerde Imares toch nog één jaar dezelfde maatregelen te nemen als in 2014 en 2015. Duidelijk is dat er aanvullende maatregelen nodig zijn. Aan de ene kant betreft dat maatregelen die tot doel hebben het aantal vissen dat in het IJsselmeer kan leven en zich kan voortplanten te vergroten. Dan gaat het om het mogelijk maken van vistrek, zoals de visrivier in de Afsluitdijk, het doorlaatbaar maken van de Houtribdijk en het verbeteren van verbindingen met het achterland. Ook het natuurlijker maken van oevers kan de visproductie zeker verhogen.

Aan de andere kant is het duidelijk dat de beroepsvisserij een andere kant op zal moeten gaan. Op dit ogenblik is de visserij economisch verre van optimaal. Er wordt meer gevangen dan de draagkracht van het ecosysteem toelaat en dan ook nog eens vooral vissen die eigenlijk te vroeg gevangen worden, zodat de opbrengst lager is dan als gewacht zou worden totdat de vis een optimale lengte bereikt heeft. De stichting Transitie heeft onlangs het rapport 'Gedeelde Werkelijkheid' uitgebracht. Op basis daarvan moet er dit najaar een voorstel komen voor het bereiken van een duurzame visserij op de lange termijn.

De IJsselmeervereniging is van mening dat het voor het IJsselmeergebied een zegen zou zijn als verdere visserij verboden zou worden, de vissers netjes worden uitgekocht en zowel effectief beheer, controle als handhaving goed worden uitgevoerd.

Dat alles gaat veel geld kosten. Het lijkt nu veel goedkoper om de zaak een beetje op zijn beloop te laten, maar eigenlijk is het ook niet erg rendabel om een niet-levensvatbare sector overeind te houden, ten koste van de natuur. We zijn echter bang dat een vangstverbod er niet gaat komen. De vissers zijn van huis uit al geneigd geen overheidsgezag te erkennen (schippers naast God), maar ze zien veel onwaarschijnlijkheid bij de controlerende instanties (fraude, wegstijven, belangenverstrengeling). Overigens zou het goed handhaven van de huidige visserijbeperkingen waarschijnlijk al veel helpen. Zowel de handhavers als de vissers vinden dit echter eigenlijk een beetje onzin – ten onrechte. Ook is nu nog onvoldoende bekend wat er allemaal legaal en illegaal wordt gevestigd. Dat kon wel eens een heleboel zijn. De gedragslijn is nu zo ongeveer dat pas beperkingen worden opgelegd als er niets meer wordt gevestigd.

Visdagen

De huidige voedselarme natuur verdraagt geen visserij van enige betekenis meer. Daarom zou de overheid haar Natura 2000-verplichtingen serieus moeten nemen en de professionele visserij moeten beëindigen met een nette schadeloosstelling aan de vissers.

Het argument dat de oude visserijcultuur erg belangrijk is voor de plaatsen rond het IJsselmeer, zou heel goed opgevangen kunnen worden door de vele initiatieven die er zijn om die cultuur weer zichtbaar te maken en te kunnen beleven; ook op plaatsen waar die eigenlijk al lang verdwenen is.

Zo worden in Monnickendam sinds vorig jaar in het zomerseizoen Visdagen georganiseerd. Daar kun je een heel goed beeld krijgen van een verdwenen bedrijfstak, toen enorme hoeveelheden haring en ansjovis daar aangevoerd werden en vervolgens gerookt en gezouten werden voor de export. ■

*(Voor visserij-evenementen
zie www.ijsselmeervereniging.nl)*